

отримано 30.06.2025
Голова спеціалізованої
вченої ради
ДФ 26.133.094
з. філос. н., проф.
Поліщук І.М. (підпис)

Голові
разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.094 Київського столичного
університету імені Бориса Грінченка,
доктору філософських наук, професору,
професору кафедри філософії та
релігієзнавства Факультету суспільно-
гуманітарних наук
ЛОМАЧИНСЬКІЙ Ірині Миколаївні

В І Д Г У К

**офіційного опонента, доктора філософських наук, професора
Дзьобаня Олександра Петровича на дисертаційну роботу
Дзигори Кирила Романовича «Соціальні мережі як форми
репрезентації історичної пам'яті», подану до публічного захисту
на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 «Філософія»**

Актуальність обраної теми дослідження. В епоху інформаційно-цифрових технологій та глобального зв'язку соціальні мережі стали неодмінною частиною сучасного суспільства, визначаючи нові форми взаємодії та комунікації. Соціальні мережі є потужним інструментом, який може використовуватися як для позитивних, так і для негативних цілей, з простого засобу для спілкування людей вони перетворились на високотехнологічні платформи з універсальним набором інструментів від спілкування до продажів товарів та послуг тощо. Зростання кількості користувачів соціальних мереж, швидкість розповсюдження інформації та її вплив на соціокультурні процеси ще раз підтверджує актуальність дослідження цього феномена.

Соціокультурне поле інформаційного суспільства та інформаційний простір є цілісною системою, оскільки за розвитком економічних відносин йде масштабне впровадження комп'ютерних технологій і розширення зв'язків між ними, створення мереж. Упровадження людини у віртуальну реальність наштовхує до перевертання всієї реальності, яка набуває невластивих їй рис. Спілкування через Інтернет стало звичним явищем, тому люди віддають більшу перевагу мережевому спілкуванню за допомогою комп'ютера, аніж реальному, якщо навіть знаходяться на одній території одного приміщення. Відтак, одна з найбільш істотних для сучасної особистості граней віртуальної культури полягає в тому, що вона формує потенціал для безперешкодного пошуку

особистістю встановлення своєї ідентичності у мережевому взаємозв'язку, який забезпечує функціонування інформаційного простору.

Сьогодні формується таке суспільство, в рамках якого основною цінністю вже є не сама інформація, а комунікаційні технології та канали комунікації. Не інформація, а комунікативні зв'язки у мережах та їх комунікаційні можливості стають однією з основних цінностей у сучасному суспільстві. Інформація поза контекстом можливостей її використання у процесах мережевої взаємодії втрачає свою традиційну цінність. Навпаки, основною цінністю сьогодні виступає можливість мережевої комунікаційної взаємодії, у зв'язку з чим сучасні комунікаційні технології націлені на створення ефективних глобальних форм мережевої комунікації, нових інтелектуальних механізмів комунікаційної взаємодії за допомогою мереж.

Актуальність теми дисертації К.Р. Дзігори зумовлена, окрім іншого, й особливістю сучасного стану українського суспільства, адже соціальні мережі під час воєн та соціальних катастроф починають відігравати набагато важливішу роль, аніж у мирні часи. Вони перебирають на себе чимало функцій інформування та залучення населення, зберігають та не дають забути про злочини та найважливіші події. Водночас не слід забувати, що вони також можуть використовуватись і як зброя. Тому сьогодні перед усіма суспільствами взагалі, а перед українським суспільством особливо, постає складне завдання збереження власної ідентичності у величезному інформаційному потоці, а також протидія різним маніпуляціям, які спотворюють соціальну реальність, або навіть намагаються її зруйнувати.

Отже, є усі підстави вважати, що подане дисертаційне дослідження є актуальним як для філософської науки, так і для інших галузей соціогуманітарного знання. У цілому, і дисертант проводить цю думку через усе дослідження, соціальні мережі є не просто технічним інструментом (сформованою завдяки програмному і технічному забезпеченню множиною акторів та зв'язків між ними), а складним соціально-комунікаційним простором, що відображає постмодерні характеристики та опосередковує процеси конструювання та функціонування історичної пам'яті на індивідуальному та колективному рівнях. Постмодерна методологія виявляється релевантною для аналізу цієї взаємодії в інформаційному просторі,

сформованому соціальними мережами, враховуючи їхню плинність, множинність інтерпретацій та децентралізовану природу.

Зв'язок дисертаційного дослідження з науковими програмами, темами. За своєю темою та змістом дисертаційне дослідження здійснене в межах двох наукових тем Факультету суспільно-гуманітарних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка: «Складні питання історичної пам'яті країн Центрально-Східної Європи XX–XXI ст. у парадигмі діалогічності української культури» (державний реєстраційний номер 0116U003294) та «Гуманітарна безпека України в контексті системних і позасистемних викликів сучасності» (державний реєстраційний номер 0122U202038).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх вірогідність. Наукові положення та висновки, сформульовані в дисертації, відповідають нормативно встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України щодо такого виду досліджень, мають достатній теоретичний, методологічний та емпіричний рівень обґрунтування. Це підтверджується використанням широкої інформаційної бази за темою дисертації, яку становлять розвідки українських та зарубіжних учених, матеріали вітчизняних та міжнародних конференцій, Інтернет-ресурси, статистичні дані тощо. Список використаних джерел складає 280 найменувань.

Структура дисертаційної роботи відповідає поставленим меті і завданням дослідження. Дисертація складається з трьох логічно взаємопов'язаних розділів. Перший розділ «Історична пам'ять та соціальні мережі в контексті постмодерного дискурсу» присвячений дослідженню підстав виникнення мережевого суспільства, аналізу генези термінів «соціальні мережі» та «історична пам'ять», відстеженню етапів еволюції розуміння соціальних мереж. Крім того, дисертант висуває і доводить гіпотезу, згідно з якою історична пам'ять є постмодерним явищем, яке органічно вписується в сучасну плюральність, а також пропонує власне визначення терміну «історична пам'ять» – соціальні та індивідуальні концептуальні рамки, які суспільство та окремі суб'єкти накладають на власне минуле.

У другому розділі «Інтеграція соціальних мереж у процес формування історичної пам'яті» розглянуті соціокультурні механізми й чинники формування історичної пам'яті на різних рівнях соціального буття людини: родина, локальна спільнота, нація, транснаціональні або наднаціональні утворення. На підставі аналізу різних версій політики пам'яті дисертантом цілком аргументовано доведено, що історична пам'ять стає важливим інструментом порозуміння в суспільстві і у цьому контексті вона виконує такі функції: структурування минулого; створення умов для діалогу в суспільстві; збереження забутих та відновлення знищених спогадів або версій минулого; сприяння переживанню суспільної травми; створення інституції пам'яті, яка б забезпечувала сталий розвиток політики та суспільства. Разом з тим, дисертант підкреслює, що при цьому у мережевому суспільстві спостерігається явище «війн пам'яті», яке можна пояснити рудиментом або інерцією віджилих гранднаративів.

Запропоновано типологію соціальних мереж: за формою та змістом контенту; за географією; за функціональними можливостями користувача; за класифікацією користувачів; за наявністю заборон чи обмежень у країнах світу; за правилами модерації; за математичними моделями; за алгоритмами рекомендації контенту. Крім того, запропоновано систему оцінювання впливу соціальних мереж на пам'ять користувача, що включає 5 основних характеристик взаємодії: створення власного архіву; створення історій (stories); нагадування мережею про свята та видатні дати; сповіщення про внутрішні події соціальної мережі; рекомендаційні алгоритми.

Крім того, у цьому розділі дисертант підкреслює, що розвиток засобів зв'язку і суттєве збільшення інструментів та можливостей для майже миттєвого обміну інформацією сприяли вивільненню різних поглядів і унеможливили повернення до гранднаративів.

У третьому розділі «Способи маніпуляції соціальною пам'яттю в соціальних мережах та методи протидії їм» проаналізовані способи маніпулятивного впливу на історичну пам'ять з боку соціальних мереж та запропоновано низку методів протидії цим маніпулятивним практикам. У контексті цього дисертант пропонує розглядати поняття історичної пам'яті як мережу зв'язків та вузлів мереж, що дозволяє уявити подію у вигляді графу,

який зображує відносини між об'єктами та суб'єктами самої події. Застосування концепції графу дозволило дисертанту виділити сталі наративи та запропонувати стратегії подолання негативних впливів на історичну пам'ять.

Крім цього, з використанням спеціалізованого програмного забезпечення проведено дослідження репрезентації історичної пам'яті у найпопулярніших в Україні соціальних мережах Facebook, YouTube, Instagram. Це дало можливість типологізувати спільноти на підставі потреб, які вони можуть задовольняти у соціальних мережах: групи, що зберігають місцеву історичну пам'ять; національні, переважно виконують популяризаторські та освітні потреби; наднаціональні, орієнтовані на ностальгічні потреби, націлені на створення ідеальної картини минулих часів.

Дисертантом здійснено класифікацію маніпуляцій у соціальних мережах через ефекти, які вони можуть викликати, у результаті чого виділено наступні типи маніпуляцій: постправа; позачасовість; поляризація; забуття або викривлення простору спогадів. У контексті аналізу кожного із типів детально розглянуто такі ефекти, як «інфляції пам'яті», «камери відлуння», ностальгія тощо. Також вказано на небезпеки, пов'язані з використанням технологій штучного інтелекту для деформації простору спогадів.

На основі аналізу форм репрезентації історичної пам'яті, виявлених і класифікованих механізмів маніпуляцій з нею у соціальних мережах, запропоновано авторський підхід до подолання маніпулятивних впливів. Зокрема, виділено наступні методи: конструювання комплексного погляду на історичну пам'ять; підтримка власної історичної пам'яті в соціальних мережах; збереження індивідуального досвіду в пам'яті; рефлексія над змістом історичної пам'яті. Також приділено увагу технічним рішенням, розробленим для протидії маніпуляціям з історичною пам'яттю, наприклад, технології блокчейн.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів. Отримані результати дисертаційної роботи є достовірними та містять елементи наукової новизни, що має суттєве значення для філософської науки. Про достовірність одержаних здобувачем результатів свідчать ґрунтовний аналіз значного обсягу наукових матеріалів за темою дослідження, узагальнення й систематизація вітчизняного та зарубіжного досвіду теоретичного й практичного вирішення

проблем духовності, узгодженість наукових положень, висновків та рекомендацій дисертаційної роботи.

У дисертації розкрито значну кількість положень, які характеризується науковою новизною. Авторська позиція здобувача представлена належним чином. Серед елементів наукової новизни особливо варто виділити авторське обґрунтування принципів постмодернізму як доцільної методології для соціально-філософського дослідження соціальних мереж в цілому та характеристики їх впливу на зміст історичної пам'яті зокрема; розробка стратегії подолання маніпулятивного впливу на історичну пам'ять за допомогою соціальних медіаресурсів; вичленення й уточненні у контексті предмета дослідження наявних у сучасних засобах електронних комунікацій інструментів маніпуляції історичною пам'яттю.

Цінність наукової новизни підтверджується й тим, що завдяки дослідженню дисертанта набуло уточнення розуміння соціокультурних механізмів і чинників формування історичної пам'яті.

Таким чином, наукова новизна дисертації «Соціальні мережі як форми репрезентації історичної пам'яті» свідчить про високий науковий рівень авторського бачення шляхів окресленої в дисертації проблематики.

Порушень академічної доброчесності у тексті дисертації та наукових публікаціях, у яких відображені наукові результати дисертаційного дослідження, не виявлено.

Повнота викладу основних положень дисертації та її результатів в опублікованих працях. Основні положення та зміст дисертації відображено у 11 наукових працях, у тому числі: у 4 статтях у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України та 7 тезах доповідей та матеріалів конференцій, які додатково відображають наукові результати дисертаційного дослідження.

Сформульовані у дисертації теоретичні положення, здобуті результати і практичні рекомендації достатньо повно висвітлено в оприлюднених працях.

Теоретичне та практичне значення роботи і впровадження її результатів. Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що результати дослідження, практичні рекомендації та пропозиції, викладені в дисертації, можуть бути використані в соціальній сфері з метою створення та

подальшій еволюції інформаційного суспільства, інформаційної сфери, формування умов щодо управління середовищем існування, в освітньому та виховному процесах, в експертних оцінках, для підготовки підручників та навчальних посібників, а також викладання філософських спецкурсів.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Дисертаційна робота К.Р. Дзігори у межах визначених мети та завдань є цілісним, ґрунтовним, завершеним дослідженням актуальної теоретичної та практичної задачі дослідження форм репрезентації історичної пам'яті в просторі електронних соціальних комунікацій.

Зміст дисертації логічно і послідовно розкриває тему дослідження. Теоретичні висновки і практичні рекомендації належним чином розкриті та обґрунтовані у текстовій частині дисертації.

Ґрунтовний теоретичний аналіз досліджуваних феноменів у дисертації вдало поєднується з емпіричним і має вихід на практику життєдіяльності суспільства.

Стиль викладу матеріалів, наукових положень, висновків, рекомендацій науковий і доступний для сприйняття та розуміння. Оформлення дисертації виконано відповідно до встановлених вимог.

Огляд наукової літератури з досліджуваної проблеми, що міститься в дисертації, засвідчує глибоку обізнаність дисертанта стосовно напрацювань попередників, демонструє його творчий підхід в оцінюванні різноманітних ідей та концепцій. Особливо доцільно підкреслити уміння дисертанта віднайти та розкрити низку проблем, які недостатньо опрацьовані попередниками під час аналізу різних аспектів виборчого процесу. При цьому дисертант продемонстрував науковий такт і толерантність до точок зору інших дослідників у даній науковій царині.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Дисертаційне дослідження К.Р. Дзігори, як і будь-яка науково-дослідницька робота, має низку дискусійних питань і положень, які потребують більш детального опрацювання, проте, в цілому, не знижують наукової цінності дослідження та не впливають на загальну позитивну оцінку виконаної роботи.

1. У Вступі (С. 20) дисертант зазначає, що для розробки поставленої у даному дослідженні проблематики застосовано постмодерну методологію, яка,

наголошуючи на множинності інтерпретацій, контекстуальності знання та залежності розуміння від соціальних, культурних та історичних факторів, дозволила проаналізувати процеси та контент у соціальних мережах. На мою думку, потребує уточнення поняття «постмодерна методологія», адже зазначені далі методи й підходи є абсолютно традиційними і аж ніяк не постмодерними.

2. У підрозділі 1.1. дисертант робить умовивід, що зміни у сприйнятті соціальних мереж збігаються зі змінами в технічних можливостях та зростанні кількості користувачів (С. 40). Погоджуючись у цілому з такою думкою, вважаю за доцільне зауважити, що ця думка потребує уточнення стосовно того, про які саме зміни у сприйнятті соціальних мереж йдеться.

3. У підрозділі 2.2 «Специфіка соціальних мереж як форм репрезентації історичної пам'яті» міститься характеристика сучасних соціальних мереж. У чому ж їх власне специфіка у порівнянні з іншими формами репрезентації історичної пам'яті – не зовсім зрозуміло.

4. У підрозділі 1.2. дисертант пропонує розглядати історичну пам'ять крізь призму і в категоріях філософії постмодернізму: відсутності істини; шизофренічності; стану потоку; постійної рухливості та мінливості; можливості сприйняття усього як тексту; смерті гранднаративів; заміни часу на простір; ризомності (С. 52). Із усіх зазначених категорій ризомності приділено найменше уваги, незважаючи на авторське зауваження стосовно суттєвої складності ризоми, її всеосяжності і значущості для цілісного розуміння історичної пам'яті (С. 61). До того ж, роль і місце соціальних мереж у такому авторському викладенні простежується дуже слабо (це стосується усіх зазначених категорій).

5. У тексті дисертації мають місце й інші, хоча й несуттєві, але прикрі недоліки. Це стосується стилістики тексту, оформлення окремих пунктів списку використаних джерел тощо.

Незважаючи на викладене, вважаю за доцільне підкреслити, що висловлені зауваження мають, здебільшого, дискусійну та рекомендаційну спрямованість, а виявлені недоліки та побажання, насамперед, окреслюють можливі перспективні напрями подальшої наукової роботи і творчих пошуків у розробці проблематики репрезентації історичної пам'яті у просторі електронних соціальних комунікацій.

Висновок про відповідність дисертації вимогам Порядку присудження наукових ступенів. Дзігори К.Р. «Соціальні мережі як форми репрезентації історичної пам'яті» за своїм змістом відповідає спеціальності 033 – «Філософія», є цілісним науковим дослідженням на актуальну тему, виконаним автором самостійно, містить елементи наукової новизни, має теоретичне та прикладне значення і демонструє здатність дисертанта до самостійних наукових розвідок. Поставлена мета дисертаційної роботи в цілому досягнута, завдання – виконані.

На підставі зазначеного, враховуючи актуальність, новизну, важливість одержаних автором наукових результатів, їх обґрунтованість і достовірність, а також практичну цінність сформульованих положень і висновків вважаю, що подана дисертаційна робота Дзігори Кирила Романовича «Соціальні мережі як форми репрезентації історичної пам'яті» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагоме теоретичне й прикладне значення, відповідає вимогам спеціальності 033 «Філософія» та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21 березня 2022 року та № 507 від 03 травня 2024 року, вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її автор – Дзігори Кирило Романович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 – «Гуманітарні науки» за спеціальністю 033 – «Філософія».

Офіційний опонент:

професор кафедри філософії,
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
доктор філософських наук, професор

Олександр ДЗЬОБАНЬ

« 30 » червня 2025 року.

